

ARCHEOLOGISCHE OPGRAVING

SINT-PIETERS- EN -PAULUSKERK

SINT-PIETERS-LEEUEW

(prov. Vlaams-Brabant)

BASISRAPPORT – MAART 2010

Auteurs: Tomas BRADT
Bert ACKE

ARCHEOLOGISCHE PROSPECTIE

SINT-PIETERS- EN -PAULUSKERK **SINT-PIETERS-LEEUEW** **(prov. Vlaams-Brabant)**

BASISRAPPORT – MAART 2010

**Auteurs: Tomas BRADT
Bert ACKE**

**Monument Vandekerckhove nv
Oostrozebekestraat 54
8770 INGELMUNSTER**

**Afdeling Archeologie
Rapport 2010/08**

Figuur 1 op schutblad: Zicht op vlak II in put oost.

0. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Opgraving ☒	Prospectie ☐
Vergunningsnummer: 2009/397	
Datum aanvraag: 21/12/2009	
Naam aanvrager: BRADT Tomas	
Naam site: Sint-Pieters- en –Pauluskerk, Sint-Pieters- Leeuw	

Opdrachtgever:	Monument Vandekerckhove nv Oostrozebekestraat 54 8770 Ingelmunster
Uitvoerder:	Monument Vandekerckhove nv Oostrozebekestraat 54 8770 Ingelmunster
Bevoegde Vlaamse overheid:	Marlies Fret (Agentschap Ruimte en Erfgoed)
Projectleider:	Bert Acke
Leidinggevend archeoloog:	Tomas Bradt
Archeologisch team:	Bart Bartholomieux, Bart Bot, Tina Bruyninckx
Wetenschappelijke begeleiding:	/
Projectcode:	SPLK10
Titel:	Archeologische opgraving Sint-Pieters- en –Pauluskerk Sint-Pieters-Leeuw (prov. Vlaams-Brabant). Basisrapport – maart 2010.
Rapportnummer:	2010/08
Contact Bert Acke:	E-mail: bert.acke@monument.be GSM: 0485/88 71 16

© Monument Vandekerckhove nv, Oostrozebekestraat 54, 8770 Ingelmunster
Figuren: Monument Vandekerckhove nv, tenzij anders vermeld.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van de uitgever.

1. INHOUDSTAFEL

0. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	3
1. INHOUDSTAFEL	4
2. INLEIDING	5
3. TOPOGRAFISCHE EN BODEMKUNDIGE SITUERING	6
4. HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE SITUERING	7
4.1. SINT-PIETERS-LEEUEW ALGEMEEN	7
4.2. BOUWGESCHIEDENIS VAN DE KERK.....	10
5. ONDERZOEKSMETHODE.....	14
6. RESULTATEN	15
6.1. BODEMOPBOUW.....	15
6.2. STRUCTUREN	22
6.3. MENSELIJKE RESTEN.....	34
6.4. CRYPTIE	40
7. ALGEMENE INTERPRETATIE EN BESLUIT.....	43
8. BIBLIOGRAFIE	45
9. INVENTARISSEN	47
9.1. INVENTARIS VAN DE SPOREN	47
9.2. INVENTARIS VAN DE VONDSTEN	49
9.3. INVENTARIS VAN DE FOTO'S.....	52
9.4. INVENTARIS VAN DE TEKENINGEN.....	56

2. INLEIDING

In het kader van de restauratie van het koor en de aanleg van een vloerverwarming in de Sint-Pieter- en Pauluskerk, gelegen aan de Rink in Sint-Pieters-Leeuw (prov. Vlaams-Brabant), voerde een archeologisch team van Monument Vandekerckhove nv van 9 tot 23 februari 2010 een archeologisch onderzoek uit op de site. Opdrachtgever voor het onderzoek was de renovatieafdeling van Monument Vandekerckhove nv, die in opdracht van de kerkfabriek en bvba architectuurbureau Karel Breda restauratiewerkzaamheden uitvoert aan de kerk. Het onderzoek gebeurde volgens de bijzondere voorwaarden geformuleerd door het Agentschap Ruimte en Erfgoed afdeling Vlaams-Brabant, dat een archeologisch onderzoek adviseerde voorafgaand aan de aanleg van de vloerverwarming. Tijdens de aanleg van de kanalen en de putten voor de vloerverwarming zouden ongetwijfeld sporen teruggevonden worden van vroegere bouwfases en heel waarschijnlijk ook van menselijke begravingen. Het archeologisch onderzoek moest ervoor zorgen dat er geen interessante informatie betreffende de voorgeschiedenis van de kerk verloren zou gaan.

In dit basisrapport worden de resultaten van het archeologisch onderzoek voorgesteld. Vooraf moet gesteld worden dat het ging om een beperkt archeologisch onderzoek dat gebonden was aan de ligging en diepte van de vooraf vastgelegde kanalen en putten, noodzakelijk voor de aanleg van een vloerverwarming. De kans om verregaande archeologische conclusies te kunnen stellen is veeleer klein, gezien de beperkt opgegraven oppervlakte en de beperkte diepte.

In enkele inleidende hoofdstukken worden de geografische, archeologische en historische situering van de kerksite en de gebruikte methodologie bij het onderzoek toegelicht. Vervolgens worden de resultaten besproken en wordt een interpretatie gegeven aan de aangetroffen sporen en vondsten. Als besluit volgt een synthese van de resultaten. Het geheel wordt verduidelijkt door middel van kaarten en foto's. Achteraan zijn de verschillende inventarissen (sporen, vondsten, foto's, tekeningen) opgenomen. Bij het rapport hoort een DVD met daarop alle foto's, de plannen, de veldtekeningen en de digitale versie van deze tekst.

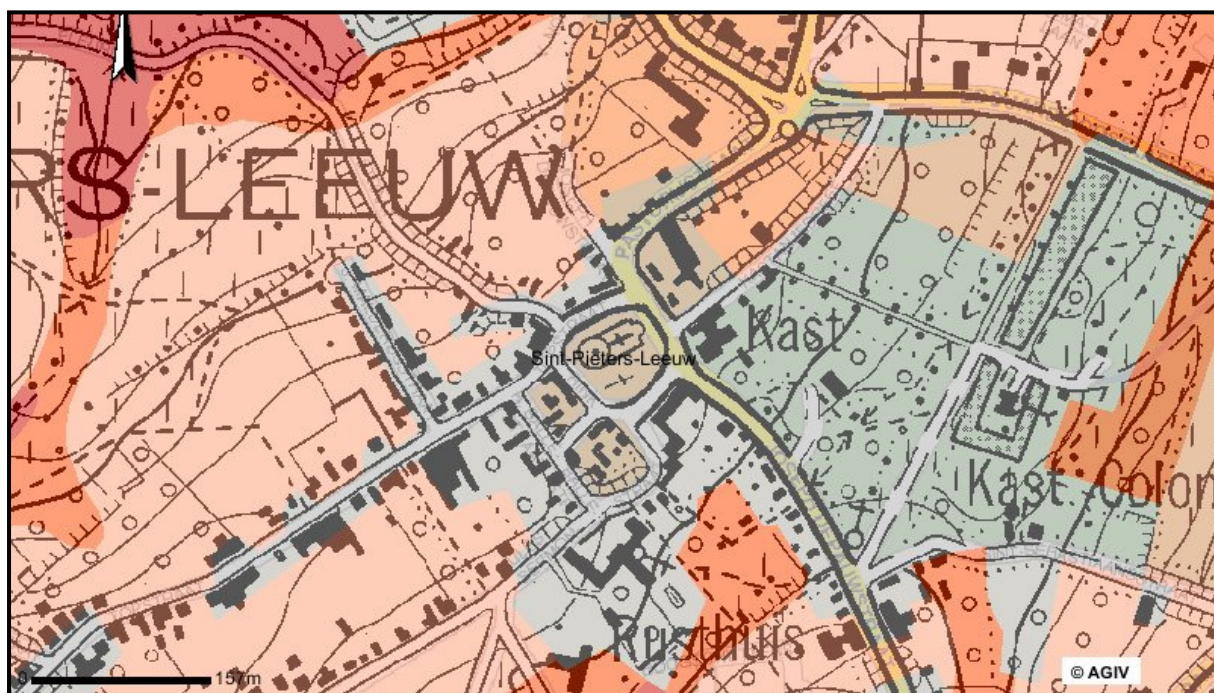
Langs deze weg wordt eveneens dank betuigd aan volgende personen en instanties die zorgden voor een aangename samenwerking en bijdroegen tot het vlotte verloop van het onderzoek: de kerkfabriek van Sint-Pieters-Leeuw, de medewerkers van architectuurbureau Karel Breda, Marlies Fret (erfgoedconsulent archeologie bij het Agentschap Ruimte en Erfgoed afdeling Vlaams-Brabant) en de natuurlijk de collega's van Monument Vandekerckhove nv.

3. TOPOGRAFISCHE EN BODEMKUNDIGE SITUERING

Sint-Pieters-Leeuw is een gemeente in de provincie Vlaams-Brabant, gelegen aan de oostelijke rand van het Pajottenland, zo'n 14 km ten zuidwesten van Brussel. Het betreft een uitgestrekt woondorp met golvend reliëf (25-62m) met een totale oppervlakte van 2200 ha. Leeuw-dorp wordt ook vandaag de dag nog gedomineerd door de bovenop de 50m hoge heuvel (=leeuw) gelegen Sint-Pieters-en Pauluskerk. Deze vormt het middelpunt van het dorp, omgeven door een ring van straten (de zogenaamde 'Rink'), mogelijk refererend naar het ontstaan als ronddorp.

Dwars door het grondgebied van Sint-Pieters-Leeuw loopt de Zuunbeek, die ontstaat uit de samenvloeiing van 13 beken uit het Pajottenland.¹ Ook belangrijk voor de ontwikkeling van Leeuw-dorp was de nabijheid van belangrijke oude verbindingswegen, waarbij o.a. die van Halle naar Asse mogelijk een bepalende rol in de geschiedenis heeft gespeeld.

Op de bodemkaart ligt de kerk midden in bebouwde zone, die niet verder gekarteerd is. De bodem van het omliggende gebied bestaat uit droge leembodem met textuur B-horizont (roze kleur op figuur 2) met op sommige plaatsen ook een matig droge leembodem zonder profiel (oranje kleur).

Figuur 2: Bodemkaart van Sint-Pieters-Leeuw, met centraal de kerk (bron: www.agiv.be).

¹ <http://inventaris.vioe.be/dibe/geheel/21515>.

4. HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE SITUERING

4.1. Sint-Pieters-Leeuw algemeen

Over de vroege geschiedenis van Sint-Pieters-leeuw is er bij gebrek aan archeologische vondsten heel weinig geweten. Enkele literaire bronnen maken toch melding van sporen van Romeinse versterkingen in de vorm van aarden wallen in de buurt van de Galgstraat, spijtig genoeg echter zonder verdere nauwkeurige lokalistatie. In ‘Lewe’, het tijdschrift van de werkgroep voor streek-en volkskunde van Sint-Pieters-Leeuw, heeft men het over een Gallo-Romeinse site in het nabijgelegen Lot, te situeren aan de Zenne. Daar werden in de jaren 1950 enkele muntstukken en aardwerk gevonden, die een datering van toelaten tussen de 1ste en de 3de eeuw n.C. Algemeen vermoedt men echter dat Leeuw te afgelegen lag om in aanmerking te komen voor ontginning tijdens de Gallo-Romeinse periode.²

Verschillende Frankische toponiemen (Rukkelingen, Mekingen, Volsem en Brucom) verwijzen naar de ontwikkeling van enkele woonkernen in de loop van de 6de eeuw. De vele waterlopen in de buurt (Zuunbeek, Vlezenbeek, Rodebeek, Ketelbeek, Labbeek, Lotbeek) en de zacht glooiende heuvelruggen, brachten gronden voort die uitstekend geschikt waren voor landbouw en veeteelt. Deze oude nederzettingen waren allen gelegen in de buurt van bronnen of kleine waterlopen.³

In de Karolingische periode, meer bepaald in het begin van de 9de eeuw, had het huidige Sint-Pieters-Leeuw zich reeds ontwikkeld tot de kern van het grote *allodium* (vrij goed) “Lewa”, dat zich uitstreckte van Itterbeek (deelgemeente van Dilbeek) tot Sint-Genesius-Rode. Een belangrijk historisch document voor de vroegste geschiedenis van Sint-Pieters-Leeuw vormt de zogenaamde ‘Donatio Angelea’. Het betreft een tekst waarin een opsomming gegeven wordt van de goederen die het kapittel van Sint-Pieter van Keulen in Brabant bezat, met daarin vermeld ook nog de rechten en privileges, verbonden aan het goed. In de tekst heeft men het over een allodiaal (vrij) goed, “Lewa” genaamd, dat het bezit is van een edele dame, Engela. Hoewel er enige onzekerheid rond de datering van de tekst bestaat, zou hij zijn originele oorsprong kennen rond het jaar 1000.⁴ De tekst stelt dat edele dame Engela dit domein schonk aan het Sint-Pieterskapittel van Deutz, nabij Keulen, op het moment dat Hildibaldus er aartsbisschop was; dit is tussen 785 en 819. In het document wordt vermeld hoe dit *allodium* begrensd werd ten westen door de Brabantse baan en ten oosten door de Zonne; in de tekst staat ook dat het domein op dat moment 1 moederkerk met 9 dochterkerken had. De moederkerk betreft zonder twijfel de Sint-Pieterskerk van Leeuw, centraal gelegen t.o.v. de andere.

Al verschillende pogingen werden ondernomen om te achterhalen welke nu die 9 dochterkerkjes van de toenmalige moederkerk van “Lewa” zouden kunnen geweest zijn. De historische studie van J. Verbesselt probeert hierop een antwoord te geven; volgens hem waren de 9 dochterkerkjes de volgende: de Sint-Gorikskapel, mogelijk te situeren op een boogscheut ten noordwesten van de moederkerk, de kapel van Ruisbroek, de kapel van Itter-

² VANCAUWELAERT, 1980-1983, pp. 20-21; BOSMANS, PICKE & VAN MIEGHEM, 2000, pp. 44-45. Zie ook: GRAFF Y., 1959, *Ontdekkingen van Gallo-Romeinse overblijfselen (2^e-3^e E) te Lot*. Overdruk ES&B, jg. 1959, pp. 413-438.

³ VANCAUWELAERT, 1980-1983, pp. 22-34.

⁴ BOSMANS, PICKE & VAN MIEGHEM, 2000, pp. 46-49.

beek, de kapel van Sint-Anna-Pede, de kapel van Lot, de kapel van Mekingingen, de kapel van Rukkelingen, de kapel van Gaspeldoren en de kapel van Vlezenbeek.⁵

Over Vlezenbeek⁶ en Itterbeek⁷ bestaat geen twijfel dat deze afhankelijk waren van Leeuw; Sint-Anna-Pede was dan weer afhankelijk van Itterbeek, maar hier is het onduidelijk of daar een kapel gestaan heeft vóór 1258. Dat er dan gesproken wordt van de bouw van een 'nova capella', kan echter wijzen op het bestaan van een oudere.⁸ Sint-Gorik en Ruisbroek worden, net als Itterbeek, vermeld als *capella* in de pauselijke bulle van 1142. Mekingingen, Rukkelingen, Gaspeldoren en Lot behoren volgens Verbesselt tot het type van de klassieke hofkerkjes uit de 9de eeuw, waarvan er in de streek wel meer waren in die periode (Laken, Zellik, Erps-Kwerps).⁹

De vermelding van Lewis, vermoedelijk in de betekenis van (graf)heuvel, klimt op tot de schenkingsakte (1079) van het altaar van Leeuw aan de abdij van Kamerijk. In de 12de eeuw was de rol van Keulen te Sint-Pieters-Leeuw volledig uitgespeeld en werd de hertog van Brabant er heer en meester. De hertogen, tot 1106 nog graven van Leuven en oorspronkelijk louter beschermheren van het domein, konden vanaf het begin van de 11de eeuw immers geleidelijk de Keulse goederen ontvreemden, aangezien het kapittel te veraf bleek te verblijven om de administratie van zijn eigendommen bij te houden. De bedoeling van de hertogen was overduidelijk: namelijk het realiseren van een coherente verdedigingsgordel aan de westzijde van hun hertogdom tegen hun aartsrivalen, het graafschap Henegouwen en het graafschap Vlaanderen. In opdracht van de graven van Leuven beheerste de familie van Aa het graafschap Halle-Brussel. De heren van Aa waren belangrijke grootgrondbezitters en bezaten ook grote eigendommen in Sint-Pieters-Leeuw.

Hendrik II, hertog van Brabant van 1235 tot 1248, verdeelde het domein: het deel ten oosten van de Zenne bleef hertogelijk gebied; het westelijke deel waaronder de heerlijkheid Leeuw, droeg bij tot de vorming van het land van Gaasbeek in 1236 ten voordele van Godfried van Leuven (1234-1254). Bijgevolg maakte Sint-Pieters-Leeuw samen met de omliggende dorpen, uitgezonderd Ruisbroek, in de dertiende eeuw deel uit van het "land van Gaasbeek". De kern werden gevormd door Leeuw en Lennik; verder omvatte het Vlezenbeek, Sint-Laureins-Berchem, Oudenaken, Elingen, Itterbeek, Dilbeek, Sint-Martens-Bodegem, Schepdaal, Gaasbeek, Strijtem, Pamel, Gooik en Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek.¹⁰

In 1240 liet Godfried van Leuven in Gaasbeek een burcht oprichten als onderdeel van een uitgewerkt verdedigingssysteem tegen het vijandige Vlaanderen. Vanuit deze burcht die centraal lag tussen Leeuw en Lennik, beheerde de heer van Gaasbeek het "Land van Gaasbeek". Diverse gerenomeerde families uit onze nationale geschiedenis droegen ooit de titel "heer van Gaasbeek", zoals de familie van Egmont, de Renesse en Sc(h)ockaert. De plaatselijke heren van Leeuw bleven steeds in de schaduw van Gaasbeek.

⁵ BOSMANS, PICKE & VAN MIEGHEM, 2000, pp. 71-115, hier baseert men zich op het werk van J. Verbesselt.

⁶ BOSMANS, PICKE & VAN MIEGHEM, 2000, pp. 108-112.

⁷ BOSMANS, PICKE & VAN MIEGHEM, 2000, pp. 86-90.

⁸ BOSMANS, PICKE & VAN MIEGHEM, 2000, pp. 90-94.

⁹ BOSMANS, PICKE & VAN MIEGHEM, 2000, p. 113.

¹⁰ <http://inventaris.vioe.be/dibe/geheel/21515>.

De heerlijkheid Sint-Pieters-Leeuw bleef deel uitmaken van het Gaasbeekse domein tot de versnippering ervan in de periode 1683-1695. Het land van Gaasbeek werd toen in vier loten openbaar verkocht, één lot omvatte de heerlijke rechten van Sint-Pieters-Leeuw met het waterkasteel en werd in 1687 verkocht aan Jan Karel Roose¹¹, lid van de Grote Raad van Mechelen. Op 20 december 1690 werd de heerlijkheid verheven tot baronie of vrije heerlijkheid bestuurd door adellijke families die verbleven op kasteel Coloma, vandaag nog te bewonderen te Sint-Pieters-Leeuw in de Joseph Depauwstraat, ten zuidoosten van de parochiekerk.

Opvallend is wel het feit dat er zich in Leeuw al vroeg een eigen burgerlijk gewoonterecht ontwikkelde, waardoor het toenmalige belang van de heerlijkheid wordt geïllustreerd. Vanaf 1238 is er sprake van een schepenbank die handelde in naam van de heer van Gaasbeek en in de vijftiende eeuw ten hoofde ging bij de Raad van Brabant. Haar bevoegdheid strekte zich onder meer uit over Vlezenbeek, Sint-Laureins-Berchem, Oudenaken en Elingen. Bij de versnippering van het Gaasbeekse domein in 1687-1689 werden deze vier gemeenten gescheiden van de schepenbank van Sint-Pieters-Leeuw. Ze vormden toen samen de Schepenbank van Vlezenbeek.¹²

¹¹ Zie ook verder hoofdstuk 6.4. Crypte.

¹² <http://inventaris.vioe.be/dibe/geheel/21515>.

4.2. Bouwgeschiedenis van de kerk

De huidige Sint-Pieter- en -Pauluskerk van Sint-Pieters-Leeuw sluit qua uitzicht hoofdzakelijk aan bij de Brabantse laatgotiek van de vijftiende - zestiende eeuw. Ze is west-oost georiënteerd en wordt omringd door een kerkhof dat op zijn beurt omringd wordt door een kerk(hof)muur.

De plattegrond van de huidige kerk vormt een Latijns kruis, verder heeft het gebouw een driebeukig schip met ingebouwde westertoren, een licht uitspringend transept en een koor met vijfzijdige sluiting, geflankeerd door een 18de-eeuwse zuidsacristie en een 15de-eeuwse noordsacristie. Het geheel vormt een vrij sobere constructie opgetrokken uit verschillende soorten steen: Balegemse en Lediaanse kalksteen, kwartssteen en petit granit, alles onder leien bedaking met vieringtoren.¹³

Gezien de historische aanwezigheid van een kerkgebouw in de 9de eeuw (zie vorig hoofdstuk), ligt het voor de hand dat de huidige kerk een romaanse voorloper moet hebben gehad. In de onderbouw van het koor en transept zijn verschillende soorten steen van ongelijke afmetingen te zien die verwijzen naar het herbenutten van de Romaanse fundamenten en de recuperatie van een gedeelte van het afbraakmateriaal.

Naar aanleiding van het opmaken van het restauratiedossier van de kerk weidde architect Karel Breda in 1991 een studie aan de vroegere bouwgeschiedenis van de kerk. Daarvoor analyseerde hij de door hem uitgevoerde opmetingen van de kerk en bracht hij die samen met een grondige studie van de – weliswaar zeer fragmentair – overgebleven kerkrekeningen. Hij leidde daaruit af dat de huidige kerk opgetrokken moet zijn geweest in 3 bouwfases.

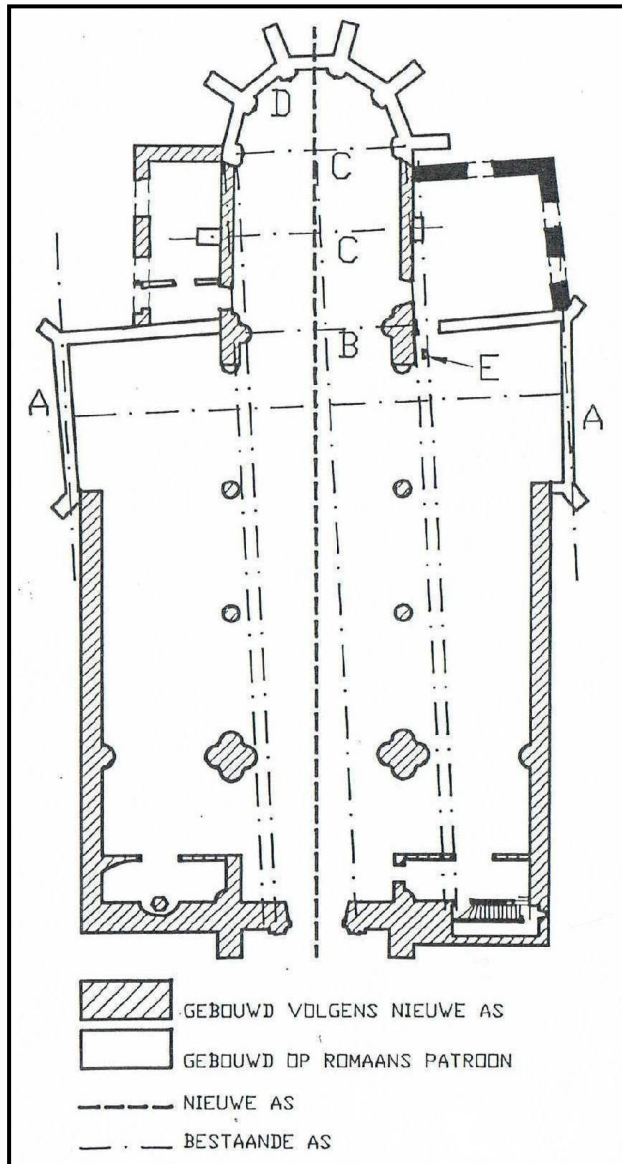
- **Fase 1, eerste helft 15de eeuw: transept en koor**

Behalve de vermelding in de oudste kerkrekening dat de gehele overwelling van de nieuw geplande kerk in 1461-1462 al tot een goed einde is gebracht, zijn er verder geen historische verwijzingen naar deze eerste bouwfase. Op basis van nauwgezette opmetingen werd duidelijk dat meerdere bouwonderdelen van de kerk de nieuwe aslijn van het schip en het koor niet volgen. Deze groep van bouwonderdelen volgen allen dezelfde afwijkende richting, nl. 3 graden naar links ten opzichte van de nieuwe hoofdas.¹⁴

Deze afwijkingen op de hoofdas en enkele nog zichtbare elementen in de scheidingsmuur tussen transept en koor brengen Karel Breda tot de hypothese dat eerst het transept moet zijn herbouwd bovenop de bestaande romaanse fundering, gevolgd door het koor. Men mag echter aannemen dat transept en koor, op dat ogenblik nog aansluitend bij het Romaanse schip, volledig klaar waren in 1475 toen de vertegenwoordiger van de bisschop van Kamerijk vijf altaren kwam inwijden. Vermoedelijk dateert ook de noordelijke sacristie uit deze periode. De schuine transeptmuur is dus het gevolg van de iets andere oriëntatie van de oorspronkelijke romaanse kerk ten opzichte van de oriëntatie van de nieuwe kerk.

¹³ <http://inventaris.vioe.be/dibe/relict/40621>.

¹⁴ BREDA, 1991, p. 3.

Figuur 3: Verschil van as transeptmuur t.o.v. centrale as van de nieuwe kerk (Breda K., 1991, p. 4).

- **Fase 2, 1ste helft 16de eeuw: toren en schip**

In de tweede fase – enkele generaties later - werd begonnen met de bouw van de toren in 1510. Het eerste jaar werd de toren gebouwd tot aan het klokkenhuis; het jaar nadien werd de actuele hoogte bereikt. De werken waren zo goed als voltooid in 1512 toen ook gestart werd met het kerkschip dat onder dak kwam in 1527. Vervolgens werd nog ongeveer twintig jaar besteed aan de totale afwerking.

Een afbeelding in het Kaartboek van de abdij van Ter Kameren (1716-1720) geeft een duidelijk beeld van de toenmalige kerk: een door lage zijbeuken geflankeerde middenbeuk met zware ingebouwde westertoren, een sterk uitspringend transept en een koor van twee rechte traveeën met vijfzijdige sluiting. Dwars op de zuidelijke zijbeuk stond een inkomportaal dat later verdween door de verbreding van de zijbeuken (zie fase 3). Van de

Figuur 4: De kerk op een bedevaartvaantje uit de 18de eeuw, vóór de verbreding van de zijbeuken. Let op de toenmalige zuidelijke ingang (uit: 'De oudste geschiedenis van Sint-Pieters-Leeuw, 2000, p. 63).

zuidelijke sacristie is er nog geen spoor, maar het ommuurde kerkhof wordt duidelijk weergegeven. Tussen de tweede en derde bouwfase werd in de westgevel een nieuw inkomportaal gemaakt, met daarin een chronogram met jaartal 1768.

- **Fase 3, eind 18de eeuw: verbreding van de zijbeuken**

De derde grote bouwfase omvatte de verbreding van de zijbeuken die samen met de middenbeuk tegelijkertijd onder één dak werden gebracht in de periode 1783-1784. Hierdoor verdween de oorspronkelijke basilicale opstand; sporen van de vroegere vensters in de middenbeuk bleven bewaard. In de loop van de 18de eeuw werd ook de zuidelijke sacristie gebouwd. De juiste periode van oprichting werd nog niet achterhaald, maar ze dateert in ieder geval van na 1720, aangezien ze nog niet werd afgebeeld in het Kaartboek van de abdij Ter Kameren.

Volgende grote stap in de bouwgeschiedenis was de gedeeltelijke heropbouw en restauratie van de kerk nadat in 1900 een zuil instortte, gevolgd door een deel van het gewelf. Deze werken werden uitgevoerd in de periode 1902-1904 onder leiding van architect Jules Rau die hiervoor gebruik maakte van de neogotische stijl. Zo werden de classicistische rondboogvensters vervangen door neogotische spitsbogen en de gewelven van de zijbeuken werden vernieuwd. De restauratiewerken uitgevoerd in de jaren 1961-1962 waren voornamelijk gericht op het versterken van de fundamenteën, het vernieuwen van het houtwerk en de leien van beide torens en het reinigen en herstellen van de gevels.¹⁵

De opgravingen naar aanleiding van de aanleg van de nieuwe vloerverwarming konden mogelijk nieuw of bijkomend licht laten schijnen op de vroegste bouwgeschiedenis van de kerk. Toch mochten de verwachtingen vooraf niet te hoog gespannen zijn, gezien de beperkte grootte en diepte van de op te graven zones.

Figuur 5: Buitenzicht op de kerk vanuit het zuiden.

¹⁵ <http://inventaris.vioe.be/dibe/relict/40621>.

5. ONDERZOEKSMETHODE

Voorafgaand aan het veldwerk werd een bureaustudie uitgevoerd, waarbij zo veel mogelijk relevante historische en cartografische bronnen werden geconsulteerd. De resultaten van deze voorbereidingsfase werden reeds aangehaald in het vorige hoofdstuk.

De ligging en de diepte van de kanalen (60cm breed = 2 vloertegels en maximum 45cm diep) en van de putten voor de warmtestations (2 op 1m en max. 90cm diep) werd vooraf vastgelegd door de architect, dieper kon niet gegraven worden. De manuele uitgraving van de bovenste lagen van de kanalen en warmtestations gebeurde door arbeiders van Monument Vandekerckhove. Hierbij was wel continu een archeoloog aanwezig die erop toezag dat geen archeologische gegevens verloren zouden gaan. Zodra een archeologisch waardevol niveau werd bereikt, werd dit verder onderzocht en uitgediept door het archeologisch team.

Zowel in de noordelijke als in de zuidelijke zijbeuk waren 2 putten voor verwarmingsstations voorzien die onderling door een kanaal verbonden waren. De locaties van deze putten en kanalen was vooraf ook zodanig gekozen dat de grote grafstenen in de kerk omzeild werden en zo ongestoord bleven. De 2 kanalen in de zuidelijke en noordelijke zijbeuk van de kerk werden respectievelijk omgedoopt tot sleuf Z en N. De 4 putten in het schip voor de warmtestations werden gemakkelijheidshalve genoemd naar de 4 windstreken op basis van hun ligging in de kerk. De put dicht bij de ingang van de kerk werd zo put W; de put in de noordelijke zijbeuk werd put N; de put nabij het koor werd put O en de put in de zuidelijke zijbeuk werd put Z. De 2 putten in het koor werden op gelijkaardige wijze omgedoopt tot 'Koor put Z' en 'Koor put N'.

In de putten werden verschillende vlakken aangelegd. Deze werd manueel schoongemaakt en vervolgens werden overzichtsfoto's en spoorfoto's genomen, sporen werden beschreven en de vlakken werden ingetekend op 1/20. Nadien werden ook meerdere hoogtemetingen ten opzichte van de Tweede Algemene Waterpassing (TAW) uitgevoerd. Voor de registratie van de sporen en het benoemen van de foto's werd de benaming SPLK10 (Sint-Pieters-Leeuw Kerk 2010) gebruikt. De spoornummering en vondstnummering gebeurde doorlopend voor alle putten, beginnend vanaf spoor 1 (S1) en vondst 1. De vondsten die in de sleuven of in de putten werden aangetroffen, werden volgens context ingezameld en voorzien van fiches met daarop de vermelding van het put-, spoor- en vondstnummer en een korte beschrijving van de aard van het materiaal. Ze werden later gewassen, gedroogd en onderworpen aan een materiaalonderzoek.

Skeletten werden vrijgelegd en voorzien van een skeletnummer, beginnend bij Sk.1. Ze werden beschreven op officiële skeletformulieren en gefotografeerd van alle zijden. Vervolgens werden ze ingetekend op 1/10 en werd hun TAW-hoogte gemeten. Nadien werden de botten voorzichtig verwijderd, waarbij de botten van de linkerzijde en rechterzijde werden apart gehouden, net als de linker- en rechtervoet, en de linker- en rechterhand.

Wanneer de maximale diepte van elke put bereikt was, werden de profielen gefotografeerd. De meest relevante profielen werden ook nog op 1/20 ingetekend en beschreven. Tenslotte werd van elke relevante structuur (muren en vloeren) een monster genomen (1 of 2 natuur/bakstenen en/of tegels), waarbij telkens ook een staal van de mortel en indien mogelijk ook van de opmaaklaag genomen werd.

6. RESULTATEN

6.1. Bodemopbouw

Traditioneel is de ondergrond van een kerk door de eeuwenlange begravingen in de kerk¹⁶ vrij complex. Het resultaat is dat de bodemopbouw in elke put wel enigszins verschilt. Dat maakt een algemene interpretatie niet makkelijk. Er werd een poging ondernomen om verschillende lagen in verschillende putten met elkaar te linken, om o.a. zo tot de reconstructie te komen van mogelijke oudere vloerniveau's.

In de profielen van de kanalen kon maar weinig afgeleid worden wegens de geringe diepte van 45cm. Het enige dat op te merken viel, was dat op die maximale diepte er in sleuf Noord verschillende verzakkingen van onderliggende grafkuilen tevoorschijn kwamen. Deze werden gefotografeerd en gesitueerd op plan, maar verder met rust gelaten.

De putten van de warmtestations konden dubbel zo diep uitgegraven worden en gaven zo een beter beeld van de bodemopbouw in de kerk, tot 90cm diep. Door de povere verlichting in het gebouw was het soms moeilijk om *in situ* de verschillende lagen in de profielen goed te onderscheiden. Meestal gaven de profielfoto's (genomen met flits) een duidelijker beeld van de gelaagdheid.

Figuur 6: Huidige donkergrijze tegelvloer (vóór de opgraving).

¹⁶ Pas in 1784 werd het bij wet verboden om mensen te begraven in kerken.

- **Schip**

De bovenste laag werd gevormd door de huidige tegelvloer; het betreffen donkergrijze vierkante tegels, met zijden van 28,5cm en dikte van 2cm. In een artikel in het tijdschrift 'Lewe' wordt melding gemaakt dat de vloer in 1885 hernieuwd werd.¹⁷ Of het de huidige vloer betreft is niet zeker, maar wel mogelijk. Het niveau van de huidige vloer lijkt van west naar oost lichtjes af te hellen: de TAW-hoogte van de tegelvloer ten westen van put W is +46,53m, terwijl deze ten oosten van put O +46,48m bedraagt; zo'n 5cm lager dus. Onder de tegels lag een 3 à 4cm dunne stabilisélaag, gevormd door fijn groenig zand, dat op sommige plaatsen afgewisseld wordt door een iets puinachtiger rozig laagje.

De onderliggende lagen verschillen van put tot put:

- In het noord-en oostprofiel van put Z (zie figuren 7 en 8) is een 5cm dikke witte brokkelige kalkpuinlaag te zien. Duidelijk is de heterogene vulling en aflijning onder een bruin afdeklaagje van een kuil, vermoedelijk gegraven voor skelet 1. Merkwaardig was de aanwezigheid in het oost- en westprofiel van een compact en vrij homogeen bruin pakket, op een diepte van 25cm, dat overeenkomt met S12 in sleuf Z. Dat betekent dat dit pakket een oostwest georiënteerde strook uitmaakt die te volgen is over een lengte van zo'n 6m. De onderste laag en bodem van vlak III bestond uit een heterogeen pakket met vrij veel kalkspikkels en houtskoolspikkels, waarin ook vrij veel bruingele zandleem inclusies te zien zijn.
- In het west-, noord- en oostprofiel van put O (zie figuur 9) is een ca. 15cm dikke bruingele zandleemlaag te herkennen. De kuil met bovenaan de stukken van enkele gebroken donkergrijze tegels, is mogelijk het resultaat van een lokale verzakking ten gevolge van de onderliggende knekelput. Deze verzakking is ook te zien in het noordprofiel. Deze kan ook de verklaring zijn voor de dikkere roze stabilisé puinlaag die de tegelvloer - na reparatie - moet hebben helpen ondersteunen. In het westprofiel zijn duidelijk bruine aflijningen te zien van waar zich ooit grafkisten moeten hebben bevonden. Het bruine zand errond met heel wat kalkbrokjes en spikkels, waarin zich heel erg veel menselijk bot bevond, valt te interpreteren als knekelputgrond.
- In het westprofiel van Put W (zie figuur 10) is een compact bruin 25cm dik pakket (S1) zichtbaar dat in het midden doorsneden wordt door een dun kalklaagje. Erboven en eronder valt een geelbruin zandlaagje te ontwarren. De onderste laag van de put wordt gevormd door een bruine laag met heel wat kalkspikkels en brokjes met ook heel wat houtskoolspikkels en enkele baksteenspikkels.
- In het noord-en oostprofiel van put N (zie figuur 11) is te zien hoe er zich net achter de gelige strook met sporen van een natuurstenen muur brokkelige grond bevindt die wellicht toe te wijzen valt aan achterliggende grafgrond. De mogelijke natuurstenen muur (S26 en S46) werd duidelijk in het zuiden doorsneden door de begraving van skelet 4.

¹⁷ X, 1985, p. 25.

Figuur 7: Noordprofiel van put Z.

Figuur 8: Oostprofiel van put Z.

Figuur 9: West- en noordprofiel van put O.

Figuur 10: Westpofiel van put W.

Figuur 11: Oostprofiel van put N.

- **Koor**

De vloer van het koor bestond uit zwarte en witte tegels (zie figuur 12). Daaronder was een 5cm dik geel fijn zand stabilisélaagje te zien.

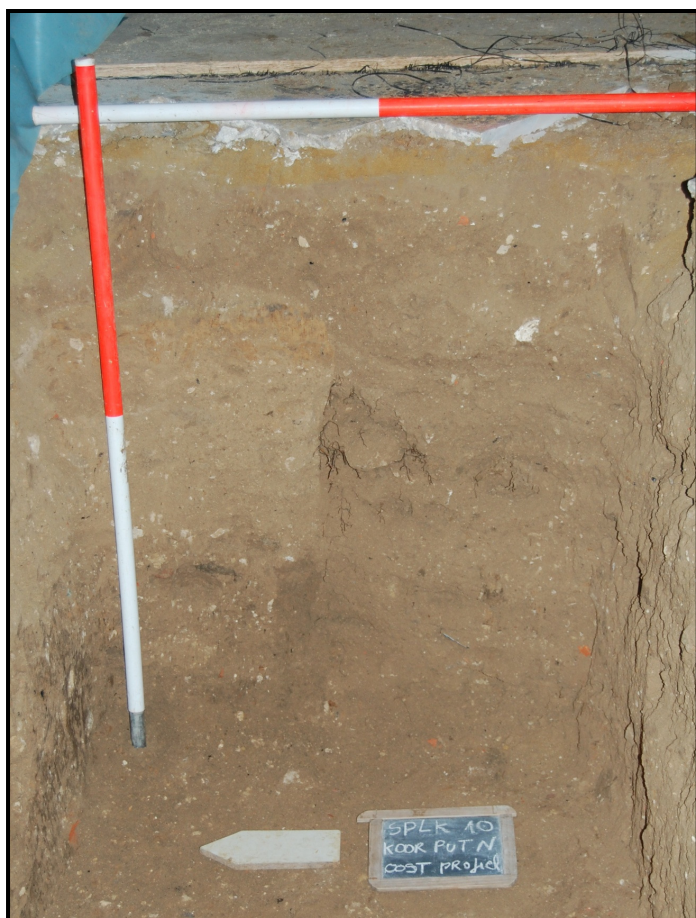
- In het oostprofiel van koor put N (zie figuur 13) was een duidelijke scheiding te herkennen met lossere bruin zand rechts en compactere grond links, waarbij in deze laatste bovenaan nog een geelbruin zandleemlaagje te zien was. De rest was (licht)bruin zand met heel veel kalkspikkels en brokken en enkele houtskool- en baksteenspikkels.
- In het zuidprofiel van koor put Z (zie figuur 14) was ook een vage geelbruine band te zien. Voor de rest was de grond overal vrij gelijkaardig: bruin met veel kalkspikkels. Onderaan in het profiel valt duidelijk een kistaflijning te herkennen.

- **Conclusie**

Concluderend kan men stellen dat het grootste deel van de bodemopbouw gekenmerkt wordt door een bruin zandpakket met vrij veel kalkspikkels en houtskoolspikkels, met ook enkele baksteenspikkels. In dit pakket bevond zich ook vrij veel menselijk bot, weliswaar niet in verband. In enkele profielen is iets dieper een geelbruine zandleemlaag te zien die mogelijk kan refereren naar een oude stabilisélaag van een vloer.

Figuur 12: Zwart-witte vloer in het koor vóór de opgraving (kooor put Z).

Figuur 13: Oostprofiel van kooor put N.

Figuur 14: Zuidprofiel van koor put Z.

6.2. Structuren

- **Muurstructuren**

In sleuf N en Z en in 3 van de 6 putten (O, Z en N) werden oude muurstructuren of fragmenten ervan aangetroffen. Deze werden uitgebreid geregistreerd (beschreven, gefotografeerd, getekend, bemonsterd, gegeorefeerd en op digitaal plan gezet). Opnieuw liet de beperkte grootte en diepte van de kanalen en putten verder onderzoek niet toe.

Er werden 3 soorten van muren aangetroffen die mogelijk wijzen op verschillende bouwfases :

- een muur opgebouwd uit afwisselende lagen van witte kalkzandstenen van ongelijke grootte en lagen van verbrokkelde orangerode bakstenen (zuidprofiel put Z, S9 in sleuf Z en S38 in put O)
- een mooi afgewerkte muur bestaande uit beige kalkzandstenen blokken met gele zandmortel (zuidprofiel put Z en S46 in put N)
- muurfragmenten opgebouwd uit witte kalkzandstenen brokken vervat in witte kalkmortel (S37 in sleuf N, S26 in put N en S40 in put O)

De laatste 2 muren behoren kunnen mogelijk tot eenzelfde bouwfase hebben behoord, aangezien de gelijkaardige, vrij goed afgewerkte kalkzandstenen brokken.

- *Put Zuid en sleuf Z*

In put Z en sleuf Z is een oost-west gerichte structuur te zien. S7, een rij van kleine kalkzandstenen, ligt vrijwel op dezelfde lijn als S9, maar is slechts 1 rij dik en kan dus onmogelijk een muur of fundering zijn. Deze ene rij van blokken natuursteen bevond zich 25cm dieper dan de huidige tegelvloer. S9 wordt gevormd door grotere kalkzandstenen van ongelijke grootte waartussen zich heel wat orangerode baksteenbrokken bevinden; de muurstructuur kwam tevoorschijn op een diepte van 35cm t.o.v. de huidige tegelvloer (zie figuur 15).

Na het wegnemen van S7 in put Z kwam 30cm onder de tegelvloer in het zuidprofiel een mooi afgewerkte kalkzandstenen muur tevoorschijn, samengehouden door gelige zandmortel. Deze afgewerkte rechthoekige blokken werden onderbroken door een opvulling van orangerode baksteenbrokken en natuurstenen. Een lokale verdieping in put Z tegen het zuidprofiel maakte duidelijk dat de onderbreking tussen de afgewerkte natuurstenen blokken duidelijk opgevuld was met afwisselende lagen van orangerode baksteen en witte natuursteen (zie figuren 16 en 17).

S9 heeft eenzelfde opbouw als de opvulling tussen de mooi afgewerkte muur: onregelmatig gevormde natuursteenblokken met eronder en ertussen orangerode baksteenbrokken. Op figuur 19 is te zien hoe de mooi afgewerkte natuurstenen verder doorlopen naar het oosten en hoe S9 ertegenaan gezet is. Op de detailfoto (figuur 18) van één van de natuurstenen blokken van S9 is duidelijk de laag van baksteenbrokken onder de natuursteen te zien. Onder de baksteenlaag was dan weer grijze harde mortel te zien die mogelijk te maken heeft met bovenliggend S10.

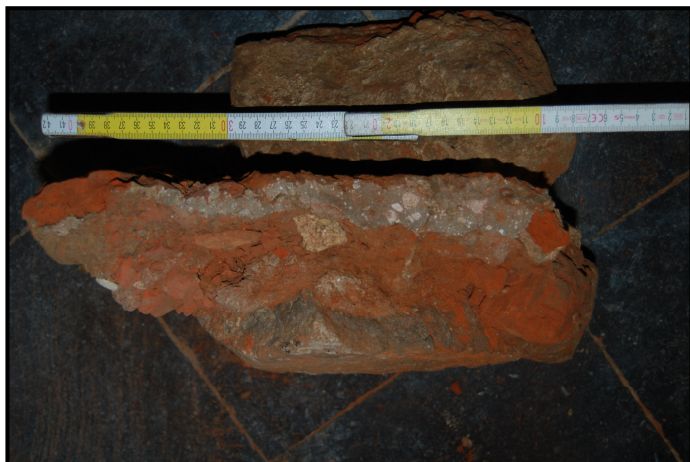
Figuur 15: Zicht op put Z en sleuf Z met de oostwest gerichte muurfunderingen (S7 en S9).

Figuur 16: Zuidprofiel put Z: in de hoeken de afgewerkte kalkzandstenen muur, doorbroken en opgevuld door afwisselende lagen van onregelmatig gevormde natuurstenen en oranje-rode bakstenenbrokken.

Figuur 17: Lokale verdieping tegen zuidprofiel in put Z: duidelijke afwisseling van baksteenlagen en natuursteenlagen.

Figuur 18: Detailfoto van afwisseling NS en BS (S9). De bovenste laag wordt gevormd door grijze harde mortel, mogelijk het restant van de orangerode tegelvloer die er ooit boven lag (S10).

Figuur 19: Detailfoto van afgewerkte natuurstenen muur en S9 (baksteen-natuursteen) in put Z, na het wegnemen van S10.

○ *Put Oost*

In het oostprofiel van put O zijn opnieuw die gelijkaardige oranjerode bakstenen tussen witte natuursteenblokken te zien (S38). Een oudere muur in natuursteenblokken bedekt met witte kalkmortel (S40) bevindt zich onder de baksteen-natuursteen-lagen en lijkt in westelijke richting te hebben doorgelopen (zie figuren 20 en 21). Deze werd echter doorbroken door de aanwezigheid van heel wat menselijke begravingen.

○ *Sleuf Noord*

S37 in sleuf noord is een natuurstenen massief van ca.1,3m breed, met witte kalkmortel erop. Het kwam tevoorschijn op 30cm onder de huidige tegelvloer (zie figuur 22).

○ *Put Noord*

In put N waren ook enkele restanten van mogelijke muren te zien: S26 vormt een niveau van enkele natuurstenen samengehouden door gelige kalkmortel, zo'n 70cm onder de huidige tegelvloer. De witte natuurstenen lagen op een bruingele zandleemlaag met bovenaan nog heel wat kalkbrokjes en kalkspikkels (S35 en S36). In deze laag werden 2 scherfjes in grijsbakkend aardewerk gevonden, waarvan 1 met radstempelversiering, welke gedateerd mogen worden in de late middeleeuwen (13de-15de eeuw)¹⁸ (zie figuren 23 en 24).

Figuur 20: Oostprofiel van put O: baksteen-natuursteen niveau (S38) met eronder natuurstenen muur (S40).

¹⁸ Identificatie en datering door Koen de Grootte (VIOE).

Figuur 21: Overzicht vlak III van put O: S40 lijkt in westelijke richting te hebben doorgelopen, maar is doorbroken door menselijke begravingen.

Figuur 22: S37 in sleuf Noord: natuurstenen massief/muur bedekt met witte kalkmortel.

De oorspronkelijke muur werd ook hier doorbroken door menselijke begravingen net ten zuiden en heel waarschijnlijk ook net ten noorden van S26, S35 en S36. In het noordprofiel van put N is te zien hoe er net onder de geelwitte muurlaag, donkerbruine brokkelige aarde tevoorschijn komt, die mogelijk te interpreteren valt als vulling van graven (zie figuur 25).

Na het intekenen van het oostprofiel in put N werd dit nog even nader bekeken, waarbij S46, opnieuw zo'n 70cm onder de tegelvloer, vrij gelegd werd. Het betreft 5 rijen van enkele mooi afgewerkte witte natuurstenen van ongelijke grootte samengehouden door gele zandmortel en onderaan door de bruingele compacte zandleem (zie figuur 26) De natuurstenen zijn gelijkaardig als die van de afgewerkte muur in het zuidprofiel van put Z en kan mogelijk ook met S26 gelijkgesteld worden.

Figuur 23: Vlak III van put N met links de fragmenten van een muur in witte natuursteen.

Figuur 24: Grijs aardewerk met radstempelversiering gevonden in S36.

Figuur 25: Noordprofiel van put N.

Figuur 26: S46 in put N: restant van afgewerkte kalkzandstenen muur deels doorsneden door skelet 4.

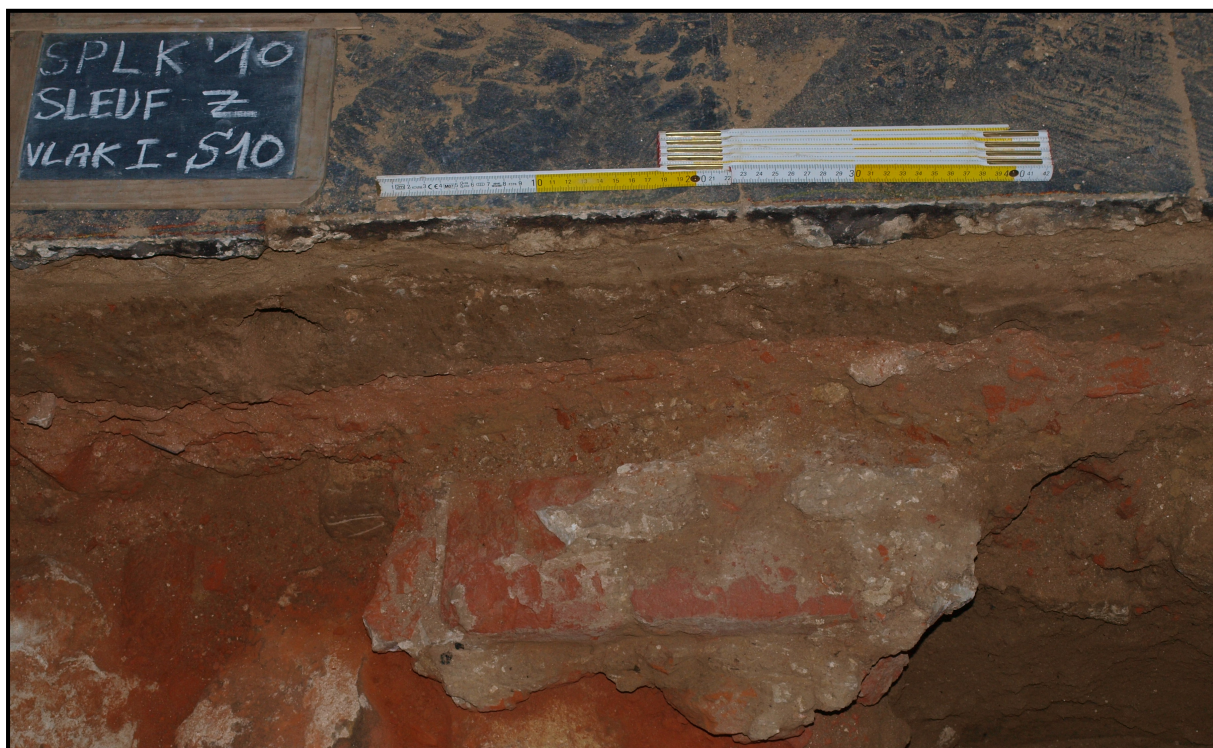
- **Vloerniveau's**

Bovenop S40 werd in Put O een verhard niveau aangetroffen (S39, zie figuur 27) samen met een paarsbruine tegel van 22 op 22cm. Dit mogelijke vloerniveau bevond zich zo'n 50cm lager dan de huidige tegelvloer.

In sleuf Z, net boven S9, waren de restanten van 3 orangerode tegels te zien, met daaronder en erboven harde grijze cement (S10, zie figuur 28). Dit mogelijke oudere vloerniveau kwam 25cm onder het huidige vloerniveau tevoorschijn.

Figuur 27: Detailfoto van S39: verhard (vloer-?)niveau met links een tegel (22x22cm) *in situ*.

Figuur 28: S10: Restant van vloerniveau in orangerode tegels samengehouden door grijze harde cement.

- **Funderingen**

Andere structuren werden aangetroffen rondom de massieve noordwestelijke zuil en rond de noordoostelijke zuil. De meeste kunnen geïnterpreteerd worden als zuilfunderingen (S13, S15, S27 en S29). S13 vormt een hoek in vlak II van put W van natuursteen en baksteenfragmenten bedekt met witte kalkmortel. S29 is gelijkaardig als S13 en bevindt zich aan de andere zijde van de massieve NW zuil. S27 is een fundering opgebouwd uit kalk- en baksteenbrokjes die vervat zitten in grijze cement.

S15 kan ook gezien worden als een zuilfundering, maar is geheel opgetrokken uit onregelmatige gevormde witte kalkzandstenen met ertussen wat zachte gele zandmortel en bedekt met witte kalkmortel (zie figuur 29). Het betreffen gelijkaardige natuurstenen als bij de andere natuurstenen muren die elders aangetroffen werden.

S14 en S28 zijn van moderne baksteen en kunnen mogelijk geïnterpreteerd worden als kettingmuren en funderingen tussen de zuilen in het schip van de kerk. S14 (zie figuur 30) loopt dan verder in westelijke en oostelijke richting en S28 mogelijk in noordelijke richting. Merkwaardig is dat de muur van S14 zich niet helemaal centraal onder de massieve noordwestelijke zuil bevindt. Mogelijk kunnen deze gelinkt worden met de stabiliteitswerken van de jaren 1960.¹⁹

Figuur 29: S15 in sleuf N : natuurstenen fundering van NO zuil.

¹⁹ Zie hoofdstuk 4.2. Bouwgeschiedenis van de kerk.

Figuur 30: S14: fragment van een bakstenen funderings- of kettingmuur ten westen van de massieve NW zuil.

6.3. Menselijke resten

In totaal werden 5 intacte skeletten opgegraven. Skelet 5 betrof enkel een schedel gelegen bovenop skelet 4 en skelet 3 kon niet helemaal worden opgegraven wegens te fragmentair en dieper gelegen dan de beoogde maximale diepte. De begravingen bevinden zich allen in oost-west stroken en doorsnijden op sommige plaatsen oudere muurfunderingen.

Zowel in koor put Z als in put O waren er op een diepte van 90cm nog aflijningen van grafkisten te zien. De begravingen gaan dus ongetwijfeld nog een stuk dieper in de bodem. In koor put Z doorsnijdt skelet 6 skelet 7 en mogelijk nog een andere begraving (S51/S52).

In put O werd boven vlak III heel veel menselijk bot (armbenen, kuitbenen, bovenbenen, schedels, ribben, vingers, heupbenen, enz.) door elkaar gevonden. Het gaat hier vermoedelijk om een knekelput die wellicht ook een oude west-oost gerichte natuurstenen muur doorbreekt. De grond ten zuidoosten van deze knekelput was een stuk compacter dan het losse zand waarin al de botten zaten (zie figuur 31).

Figuur 31: Knekelput, Put O, vlak II.

- **Begravingen**

- *Skelet 1, put Z* (zie figuur 32)

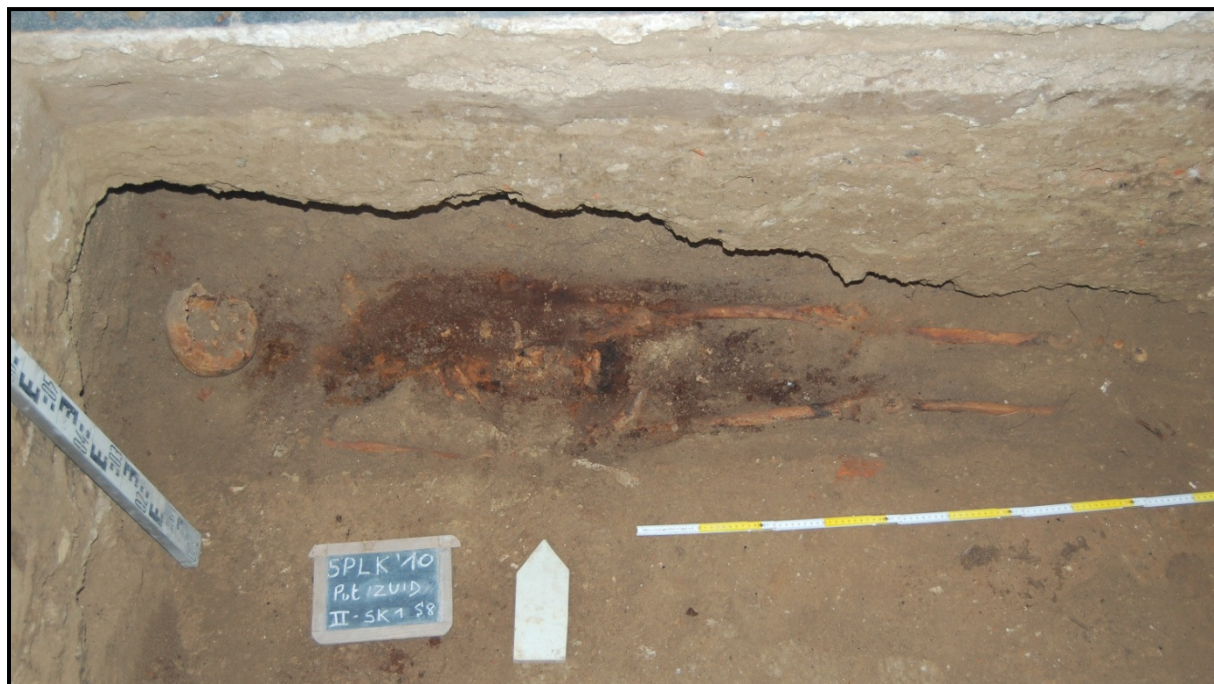
Bij het aanleggen van vlak I in put Z was een vage aflijning van een graf te zien (S8) waarbij in de uiterste noordwest hoek een schedel tevoorschijn kwam. De rest van het skelet bevond zich een paar centimeter dieper, 80cm onder de huidige kerkvloer. Het bot was van skelet 1 was zeer broos en leek te zijn vergroeid met de restanten van de grafkist, waardoor het resterende bot een diepbruine kleur had. Er werden een 12-tal nagels nabij het skelet gevonden die wellicht bij de grafkist hoorden. Het skelet was west-oost georiënteerd, lag op de rug met uitgestrekte armen en benen. Van schedel tot voeten betrof de lengte 170cm.

- *Skelet 2, put N* (zie figuur 33)

Dit babyskeletje werd net onder vlak I aangetroffen op een TAW-hoogte van +45,88m, zo'n 65cm onder de huidige tegelvloer. De lengte van het skelet was slechts 50cm. Het feit dat het begraven werd in de kerk wijst er mogelijk op dat het kindje even moet hebben geleefd en gedoopt was. Het was west-oost georiënteerd en lag vermoedelijk op de rug.

- *Skelet 4, put N* (zie figuur 34)

Een 20-tal centimeter dieper in put N werd iets ten oosten van het babyskeletje een skelet van een volwassen persoon gevonden. Het kon vrijgelegd worden tot aan de knieën; de onderbenen en voeten zaten nog in de oostelijke sleufwand. Het skelet was west-oost georiënteerd en lag op de rug. Het hoofd lag op de linkerzijde, benen en armen waren uitgestrekt. Het skelet doorsneed een natuurstenen muurstructuur (S46).

Figuur 32: skelet 1 (put Z vlak II).

Figuur 33: Skelet 2 (put N, vlak II).

- *Skelet 6 en 7, koor, put Z (zie figuur 35)*

Van skelet 6 was op 80cm onder het vloerniveau de bruine aflijning van de houten grafkist nog mooi te zien in vlak II van koorput Z. Het was west-oost gericht, op de rug gelegen, met de armen en benen uitgestrekt. Skelet 6 doorsneed duidelijk skelet 7 en een andere kistaflijning waarvan het skelet echter niet meer bewaard was (S51/52). Merkwaardig aan skelet 7 was dat het oost-west georiënteerd was. Gezien deze afwijkende oriëntatie ging het hier wellicht over een prieter. Het skelet kon echter enkel vrij gelegd worden tot aan het bekken; de rest bevindt zich nog in de oostelijke sleufwand.

Ook in vlak II van koor put N was op 70cm diepte een afdruk van een grafkist te zien waarvan het skelet echter niet meer bewaard was (zie figuur 36).

Figuur 34: Skelet 4 (put N, vlak II).

Figuur 35: Skelet 7 (O-W georiënteerd) en skelet 6 (W-O georiënteerd) (koor put Z, vlak II).

Figuur 36: Koor put Noord, vlak II: resten van een grafkist.

- **Holle ruimtes**

In sleuf N, die slechts tot op 45cm diepte mochten worden uitgegraven, kwamen er op die diepte enkele verzakkingen tevoorschijn (S20, S22 en S23). Het betroffen holle ruimtes die de plaats van een grafkuil verraadden (zie figuur 37). Ook de ruimte rond de fundering in natuursteenblokken (S15) in sleuf N (ten noordoosten van de NO zuil) is verzakt door de aanwezigheid van grafkuilen die zich onder de nabijgelegen grote massieve grafstenen bevinden.

Figuur 37: S22 en 23 in sleuf N: holle ruimtes van grafkuilen.

Figuur 38: Put O, vlak III, met S41 en S42: kistaflijning met eronder mogelijk een intacte begraafing.

6.4. Crypte

Centraal onder het koor van de Sint-Pieters- en -Pauluskerk te Sint-Pieters-Leeuw bevindt zich een bakstenen overwelfde grafkelder. Het zou gaan om een grafkelder waarin zich de resten van de familie Roose, oude Heeren van Sint-Pieters-Leeuw, bevinden. Naar aanleiding van het opmaken van het restauratiedossier over de kerk in 1991, vermeldde architect Karel Breda kort het bestaan van deze crypte. Hij betrad toen zelf de crypte en legde de situatie ook vast op foto.

Het vorige bezoek aan de crypte zou gedateerd hebben uit de jaren 1960 toen tijdens herstellingswerken landmeter de heer Destrijcker een plaatsbeschrijving liet opmaken. De oorspronkelijke ingang van de grafkelder bevond zich centraal in de as van de middenbeuk in het koor. Deze ingang zou toen echter zijn dichtgemetseld waarna een nieuwe (in)gang gebouwd werd buiten de kerk, voor de ingangdeur van de noordelijk sacristie.²⁰

In 1985 verscheen er in het heemkundige tijdschrift van Sint-Pieters-Leeuw een kort artikel over diezelfde grafkelder. Daarin wordt vermeld dat de vloer van de kerk hernieuwd werd in 1885 onder toezicht van de toenmalige pastoor Reeners. Op dat moment lagen er 3 grafzerken centraal in het koor: in het midden die van Filippus-Franciscus-Petrus Roose, baron van Leeuw en overleden op 2 september 1751. Aan weerskanten ervan lag telkens een grafzerk van Jean-Charles Roose, waarbij de ene overleden was op 5 januari 1694 en de andere op 11 november 1702. Bij deze gelegenheid (in 1885 dus) werd de eerste van die grafstenen uit de vloer gehaald en ingemetseld in de muur van het koor, links van het altaar.

Bij de grote herstellingswerken aan de kerk in 1900 werd het huidige hoofdaltaar geplaatst en heeft men waarschijnlijk het koor doorgetrokken tot aan de trede waar de communiebank stond, onder de grote ingangsboog van het koor. De 2 resterende grafzerken, die toen nog naast elkaar lagen, heeft men dan achter elkaar geplaatst, vanaf 1m ongeveer van de altaartrappen tot bij de communiebank.²¹ Omdat de stenen daar heel erg te lijden hadden door het vele overheen lopen van de mensen, werden de 2 stenen in 1942, op aandringen van de Commissie voor monumenten, uit de grond gelicht, om ze tegen de muur van het koor te metselen, rechts en links van het altaar. Men heeft toen ook de grafkelder geopend (in 1942 dus) en toenmalig pastoor Van den Bogaert gaf er een beschrijving van. Hij heeft het daarin over 2 kelders waarvan de ene leeg is en een andere waarin zich veel “vergaan en vermemeld hout van kisten opgestapeld ligt, doch daartusschen staat een kist, in volledig ongeschonden toestand”.²²

In hetzelfde artikel wordt ook het openen van de grafkelder in de jaren 1960-68 door landmeter Destrijcker vermeld; deze zou daarbij bijgestaan zijn door Schepen Vanderschueren, pastoor Petre en politiecommissaris Elinckx. Het was Destrijcker die er toen een plan van opmaakte.²³ Hij verdeelde de crypte in 2 delen: de oude grafkelder en de nieuwe ingang, die op de eerste, oorspronkelijke ingang, uitloopt.

²⁰ BREDA, 1991, p. 13.

²¹ X, 1985, p. 25.

²² X, 1985, p. 25.

²³ X, 1985, p. 27.

De nieuwe ingang vertrekt onder een arduinen steen vóór de deur van de noordsacristie. Men bevindt zich daar in een kuil omgeven door 3 natuurstenen muren. Van daaruit vertrekt een 8,40m lange, 0,90m brede en 1,40m hoge onderaardse gang, gebouwd in rode moderne baksteen met lichtgrijze mortel. Hij komt recht op de witte natuurstenen trap van de vroegere ingang uit.

Om de hoek komt men in de ‘eerste kamer’, waarover Van den Bogaert het heeft; het is eigenlijk een korte (toe)gang, 1,70m lang en 0,70m breed, waardoor men de grafkelder zelf bereikt, vanaf de trap. De grafkelder zelf is 3m lang, 1,90m breed en 1,70m hoog²⁴, gebouwd uit lichtrode baksteen en overwelfd. De grootste bakstenen hebben een formaat van 26,0 x ? x 4,5-5,0cm.²⁵ De beschrijving van Destrijcker heeft het over “talrijke halfvergane planken opgestapeld, duidelijk voortkomend van vroegere doods-kisten. Er liggen nog enkele beenderen en een schedel tussenin. Rechts is de stapel minder hoog en erbovenop staat een grote goed bewaarde kist. Deze is vervaardigd uit nogal ruwe eikenhouten planken. Ze draagt geen opschrift en heeft enkele metalen bollen als versiering, die de vijzen bedekken waarmee het deksel vastgeschroefd zit. Het is zeker geen lichter, wel een grote bak waarin men een doods-kist bergt, bij ontgraving. Of misschien heeft men daarin beenderen verzameld die in de kelder lagen, als men de toegang omgewerkt heeft. De hoop planken toont wel aan dat men hier staat voor het overblijfsel van verscheidene lijk-kisten. In heel de kelder is geen enkel opschrift te vinden; ook geen enkel versiersel. Alles is eenvoudig, keurig en waardig.”²⁶

Voor de aanleg van de nieuwe vloerverwarming werd overwogen om de tunnel die naar deze crypte loopt te gebruiken voor een aantal leidingen. Bij het openen van de crypte werd van de gelegenheid gebruik gemaakt om de staat er van te beschrijven en fotografisch vast te leggen. Eigen metingen maakten de grafkelder 3m lang, 1,65m hoog en 2m breed. Rode, donkerrode, oranje-rode en enkele paarsige bakstenen, kleine en grote (26,0 x ? x 4,5-5,0cm) worden samengehouden door een lichtgrijze, wat groenige mortel, onverzorgd gevoegd. Mogelijke resten van witte bepleistering (of heel slordig gevoegd) zijn te zien op de oostelijke eindmuur. De vloer is van aangestampte aarde met mogelijk wat kalk-en mortelresten.

Verschillende donkerbruine houten planken zijn op en door elkaar gelegen, met daartussen heel wat menselijke botresten. Centraal is een bijna volledig intact skelet te zien, west-oost gericht; de kleur van het bot is bruin tot donkerbruin. Het centraal gelegen skelet lijkt op een soort van ‘rieten deken/textiel(?)’ te liggen. Tussen de botten liggen nog heel wat halfvergane, niet nader te identificeren, mogelijk organische resten (textiel?, huid?). De bovenste plank heeft resten van kleine metalen bollen die weliswaar sterk verroest en verbrokken zijn. Het geheel van houten planken en skelet is gelegen op een metalen plaat, zo’n 30cm boven de vloer, die mogelijk ooit gans de breedte van de grafkelder bestreek. De schedel van dit skelet bevindt zich onder deze verroeste metalen plaat.

Links van dit skelet liggen verschillende donkerbruine houten planken chaotisch opeengestapeld, hier en daar bedekt met een soort witte ‘schimmel’. Op sommige planken is een dun (geverfd?) donkergrijs laagje te zien. Tussen en op sommige planken zijn ook sterk verweerde, mogelijk organische resten (haar, riet?) en verbrokken metaal te zien.

²⁴ Deze afmetingen kunnen worden bevestigd door onze eigen metingen.

²⁵ Eigen metingen.

²⁶ X, 1985, pp. 26-27.

Rechts van het centraal gelegen skelet ligt een nog volledig intacte grafkist van lichtbruin hout, met daarop 18 metalen (koperen) doorboorde bollen. Op de schuine bovenzijden werd een versiering/tekening aangebracht die een soort symmetrisch niet nader te definiëren geometrisch patroon vormt. De metalen handvaten aan de rand zijn ook nog intact, maar vertonen reeds heel wat roestschade. Deze kist heeft een lengte van ca. 1,95m en een maximale hoogte van 45cm; ze heeft onderaan een breedte van 48cm en bovenaan 65cm. Ze werd geplaatst bovenop de houten planken van de donkerbruine - oudere - doodskisten. Mogelijk is de metalen plaat, door het grote gewicht van deze jongere kist, aan de rechterkant ingezakt. Net onder de schuine bovenrand, aan de westzijde van de kist is een zinken band te zien die de kist lijkt af te sluiten.

Rechts onderaan, bijna tegen de bakstenen muur zijn ook nog 2 schedels te zien. Op de ene zijn nog de resten te ontwarren van haar en mogelijk ook huid. Vele donkerbruine planken zijn gebroken, mogelijk ook onder het gewicht van de intacte kist. Verder vertonen enkele donkerbruine planken een kromming die mogelijk door de vochtigheid te verklaren valt. Op het gewelf waren vele condensatiesporen/waterdruppels te zien.

Figuur 39: Crypte onder het koor.

7. ALGEMENE INTERPRETATIE EN BESLUIT

In het kader van de restauratie van het koor en de aanleg van een vloerverwarming in de Sint-Pieter-en Pauluskerk, gelegen aan de Rink in Sint-Pieters-Leeuw (prov. Vlaams-Brabant), voerde een archeologisch team van Monument Vandekerckhove nv van 9 tot 23 februari 2010 een archeologisch onderzoek uit op de site. Opdrachtgever voor het onderzoek was de renovatieafdeling van Monument Vandekerckhove nv, die in opdracht van de kerkfabriek en bvba architectuurbureau Karel Breda restauratiewerkzaamheden uitvoert aan de kerk. Het onderzoek gebeurde volgens de bijzondere voorwaarden geformuleerd door het Agentschap Ruimte en Erfgoed afdeling Vlaams-Brabant, dat een archeologisch onderzoek adviseerde voorafgaand aan de aanleg van de vloerverwarming. Aangezien de aanleg van zo'n vloerverwarming een destructieve invloed heeft op het ongetwijfelde rijke archeologische erfgoed dat zich nog onder de huidige kerkvloer bevindt, was het aangewezen om voorafgaandelijk archeologisch onderzoek te laten plaatsvinden op de bedreigde zones. Deze bedreigde zones voor de archeologie betreffen de plaatsen waar de 6 warmtestations voor de verwarming zouden komen en de kanalen die deze met elkaar verbinden.

Tijdens het archeologische onderzoek werden fragmenten van 3 verschillende soorten muren aangetroffen: de oudste was volledig uit afgewerkte beige kalkzandsteenblokken gemaakt, samengehouden met gelige zandmortel. Het tweede type muur heeft wellicht een gelijkaardige opbouw, maar is verder ook bedekt met witte kalkmortel. Het derde type muur bestaat uit afwisselende lagen natuursteen en baksteenbrokken. Het was enkel deze natuursteen-baksteen muur in sleuf Z (S9) die over een aantal meter kon worden gevolgd, zodat de oriëntatie ervan bepaald kon worden. Deze oriëntatie verschilt een aantal graden ten opzichte van de centrale as, maar dan naar rechts in plaats van naar links, hetgeen dus niet overeen komt de oriëntatie van de romaanse kerk, zoals K. Breda in zijn studie over de bouwgeschiedenis van de kerk naar voren bracht. De natuurstenen-bakstenen muur kan ook onmogelijk romaans zijn. Hij is ongetwijfeld ook jonger dan de andere muurfragmenten aangezien deze zich in put O boven andere muurstructuren (S40) bevindt.

Een precieze datering is op basis van de onvolledige stratigrafie (max. 90cm) moeilijk te maken. Enkel de vondst nabij een muurfragment (S26) van 2 stukjes aardewerk die te dateren vallen tussen de 13de en de 15de eeuw geven een indicatie met betrekking tot de bouw van de afgewerkte natuurstenen muur. Bijkomend wetenschappelijk onderzoek, met als doel de identificatie en de herkomst van de natuurstenen te bepalen, kan hierover mogelijk meer duidelijkheid scheppen. Ook enkele C-14 dateringen op botmateriaal en bouw materiaal kunnen eventueel een preciezer datering naar voren brengen.

Zonder wetenschappelijke analyse of verdere opgraving kan niet gesteld worden dat de romaanse kerk van Sint-Pieters-Leeuw gevonden werd. Het zou zelfs kunnen dat de aangetroffen muurstructuren te maken hebben met de in 1783-84 afgebroken zijmuren van de toenmalige kerk.

Naast muurstructuren werden ook 3 mogelijke restanten van oudere vloerniveaus gevonden: De eerste betreft het in verschillende profielen aanwezige bruingele laagje, dat eventueel te interpreteren valt als een oude stabilisélaag van een vloer. De andere 2 zijn restanten van tegels *in situ* (S39 en S10).

Tot slot werden in totaal 5 skeletten in verband opgegraven. Het ging om 4 volwassenen en 1 babyskeletje. Eén van de skeletten (skelet 7) in het koor had een oost-west oriëntatie en mag daardoor wellicht gezien worden als een priester. In alle sleuven en putten werd heel wat los botmateriaal gevonden, in put O maakt het vele botmateriaal waarschijnlijk deel uit van een grotere knekelput.

Het mag duidelijk zijn dat dergelijk beperkt archeologische onderzoek naar aanleiding van de aanleg van een vloerverwarming heel wat archeologische vondsten oplevert, maar moeilijk kan leiden tot verregaande conclusies betreffende oudere bouwfases. Enkel bijkomend diepgaand archeologisch onderzoek of eventuele wetenschappelijke analyses van bouwmaterialen kunnen leiden tot een duidelijker beeld met betrekking tot de bouwgeschiedenis van de kerk.

8. BIBLIOGRAFIE

• **Gepubliceerde werken**

- BEKAERT G., 1987, *Landschap van kerken, 10 eeuwen bouwen in Vlaanderen*, Leuven.
- BOSMANS F., PICKE G. & VAN MIEGHEM A., 2000, De oudste geschiedenis van Sint-Pieters-Leeuw : Het domein Leeuw in de 13^e E, in: *Lewe*, 2000, jg. 19, nr. 1-4.
- BREDA K., 1992, Studie der bouwgeschiedenis van de Sint-Pieter –en Pauluskerk te Sint-Pieters-leeuw, naar aanleiding van het opmaken van het restauratiedossier 1991, in: *Lewe*, 1992, jg. 11, nr. 1-2, pp. 2-24.
- BUYLE M., COOMANS T., ETHER J., GENICOT L.F., 1997, *Gothische architectuur in België*, Tielt.
- DEBONNE V. & LACHAERT P.J., 2007, Een middeleeuws huis in Oudenaarde (Oost-Vlaanderen): historische en bouwhistorisch onderzoek in Hoogstraat 7, in: *Relicta 3*, pp. 237-288.
- DÉLÉHOUZÉE L., DE MEULEMEESTER J., LALEMAN M.C., LEMEUNIER A., MATTHYS A. & PIAVAUX M., 2000, *Romaanse architectuur in België*, Tielt.
- X, 1985, Enkele grafzerken in en rondom de Sint-Pieterskerk van Sint-Pieters-Leeuw, in: *Lewe*, 1985, jg. 5, nr. 2, pp. 14-24.
- X, 1985, De grafkelder onder het koor van de Sint-Pieterskerk, in: *Lewe*, 1985, jg. 5, nr. 2, pp. 25-28.
- VANCAUWELAERT P., 1980-1983, Wat weten we over de vroege geschiedenis van Sint-Pieters-Leeuw? Een poging tot synthese, in: *Lewe*, 1980-1983, jg. 3, nr. 4, pp. 15-35.
- VAN DE WEGHE M., 1931, *Een bijdrage tot de geschiedenis van Sint-Pieters-Leeuw met kaart en platen*, Wetteren.
- VERBESSELT J., 1988, De moederparochie Leeuw, in: *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13^e E, deel XXI: de Dekenij Halle III*, Brussel, pp. 7-66.
- WOUTERS W. & COOREMANS B., 1995: Noodonderzoek in de Sint-Mauritiuskerk te Bilzen (prov. Limburg), in: *Archeologie in Vlaanderen IV-1994*, pp. 169-186.

- **Internetbronnen**

- <http://www.agiv.be>
- <http://www.onderzoeksbalans.be/onderzoeksbalans/bouwkundig/architectuurgeschiedenis/middeleeuwen>
- <http://www.lne.be/themas/natuurlijke-rijdommen/pdf/delstoffenvlaanderen.pdf>
- <http://inventaris.vioe.be/dibe/relict/40621>
- <http://inventaris.vioe.be/dibe/geheel/21515>

9. INVENTARISSEN

9.1. Inventaris van de sporen

- **Put West**

SPOOR	VONDSTNR	VLAK	BESCHRIJVING
1	1	I	Vrij compacte donkerbruine ZL met BS-, kalk- en HK spikkels
2		I	Cirkelvormig brokkelig kalkmortelniveau
3		I	2 stukjes van grijsblauwe NS met beige kalkmortel
4		I	Los BS puin en kalkbrokjes
13		II	Hoek van BS en NS fundering van grote NW zuil

- **Put Zuid**

SPOOR	VONDSTNR	VLAK	BESCHRIJVING
5	30	I	Oranjerode BS (18x?X6) niveau, O-W gericht met grijswitte mortel
6		I	Brokkelige BS en kalkmortelniveau met tegelafdruk (25x12)
7		I	Ronde witte NS blokken, O-W gericht, slechts 1 niveau
8	13 tot 22	I	Vulling van graf skelet 1, lichtbruin Z met vrij veel kalkbrokjes, HK en BS spikkels

- **Put Oost**

SPOOR	VONDSTNR	VLAK	BESCHRIJVING
24	11	I	Houten balk, N-Z gericht, 86cm L, 22 cm Br, 7 cm H
25	12	I	Houten balk, O-W gericht, 78cm L, 22cm Br, 6cm H
38	35	II	Grote onregelmatige blokken NS met erboven en eronder stukjes BS en kalkmortel
39	33, 70, 71	II	Lichtbruine kalkmortel met 1 nog vrijwel intacte tegel (22 op 22cm)
40	34,70, 71	II	Blokken NS in vast onregelmatig verband met witte kalkmortel
41		III	Botmateriaal < bovenkant van grafkuil
42	38	III	Heel fragiele bruine aflijning van houten grafkist

- **Put Noord**

SPOOR	VONDSTNR	VLAK	BESCHRIJVING
16		I	Dunne strook gele kalkmortel
17		I	Idem als S17 maar vager
18		I	Bruin zand met veel kalkmortelbrokjes, BS en HK spikkels
19		I	Lichtbruin zand met roze schijn met kalkbrokjes, HK en BS spikkels
21		II	Donkergrijze vulling met kalkbrokjes en HK spikkels van graf skelet 2
26	41,42	II	NS blokken met gelige kalkmortellaag erop

32		III	Grijsbruine vulling met vrij veel BS en kalkbrokken en HK spikkels van grafkuil van skelet 4
33		III	Vulling van grafkuil onder skelet 2, iets grijzer dan S32 met kleinere brokjes kalk, BS en HK spikkels en wat breengele ZL vlekken
34		III	Los donker grijsbruin zand met vrij veel BS, kalk en HK spikkels
35		III	Compacte bruingele ZL met wat kalkbrokjes en HK spikkels en zeer weinig BS spikkels
36	32,43	III	Bruingele ZL met zeer veel witte kalkbrokjes met wat NS brokken en enkele HK en BS spikkels
46	51,52	III, O-profiel	Witte NS blokken, vrij goed afgewerkt, verschillende grootte met gele zandmortel met erin kalkverschraling (tussen 16 en 20cm L , 6 à 10cm H en 8cm Br)
Sk.2	2 tot 8	II	Skelet 2: baby, W-O gericht
Sk.4	23 tot 29	II	Volwassen skelet, W-O gericht
Sk.5	10	II	Schedel

- **Sleuf Noord**

SPOOR	VONDSTNR	VLAK	BESCHRIJVING
14			Massieve O-W BS (24x12x4,5) fundering tussen zuilen van noordbeuk, grijswitte cement mortel
15			Fundering van uiterste NO zuil van onregelmatige NS blokken (witte en enkele donkergrijze/paarse) met losse beige mortel
20			Holle ruimte van mogelijke grafkuil
22			Holle ruimte van mogelijke grafkuil
23			Holle ruimte van mogelijke grafkuil
27			Fundering brokken NS en BS overgoten met beton
28			Massief/fundering in BS met BS gruis en kalmortel ertussen, met enkele NS blokken
29			NS stuk fundering/muur met ook enkele BS brokken overgoten met witte kalkmortel
30			Holle ruimte van grafkuil van skelet 3
37			NS massief/muur; vrij onregelmatig, bedekt met witte mortel
Sk.3	9		Skelet 3: baby

9.2. Inventaris van de vondsten

- **Put West**

VONDST	VLAK	SPOOR	INHOUD	DATERING
1	I	1	Muntje (penning?)	/

- **Put Zuid en sleuf Zuid**

VONDST	VLAK	SPOOR	INHOUD	DATERING
13	II	8 (sk.1)	Schedel	Vóór 1784
14	II	8 (sk.1)	R-arm en -sleutelbeen	Vóór 1784
15	II	8 (sk.1)	Wervels en ribben	Vóór 1784
16	II	8 (sk.1)	R-opper-, -scheen- en kuitbeen	Vóór 1784
17	II	8 (sk.1)	R-voet	Vóór 1784
18	II	8 (sk.1)	Bekken	Vóór 1784
19	II	8 (sk.1)	L-opper- en scheenbeen	Vóór 1784
20	II	8 (sk.1)	L-voet	Vóór 1784
21	II	8 (sk.1)	26 nagels + aw	/
22	II	8 (sk.1)	Rest botjes	Vóór 1784
30	I	5	NS	/
31	I	9	Blok NS met gele en grijze mortel + BS eraan	/
49	zuidprofiel	Laag 7	NS blok + gele zandmortel	/
50	zuidprofiel	Laag 7	Monster gele zandmortel	/

- **Put Oost**

VONDST	VLAK	SPOOR	INHOUD	DATERING
11	I	24	Houten balk	/
12	I	25	Houten balk	/
33	II	39	Tegel (22x22) + mortel	/
34	II	40	Blok NS + mortel	/
35	II	38	Blok NS	/
36	III	losse vondst	Aw	/
37	III	losse vondst	Aw + Fe	/
38	III	42	Monster hout en nagel	/
70	II	40	NS blok met mortel	/
71	II	40	Monster beige zandmortel	/

- **Put Noord**

VONDST	VLAK	SPOOR	INHOUD	DATERING
2	I	sk. 2	R-arm en handje	Vóór 1784
3	I	sk. 2	L-arm en handje	Vóór 1784
4	I	sk. 2	L-been	Vóór 1784
5	I	sk. 2	R-been	Vóór 1784
6	I	sk. 2	Bekken, ribben, rugwervel	Vóór 1784

7	I	sk. 2	Schedel	Vóór 1784
8	I	sk. 2	Overige botjes	Vóór 1784
10	II	sk.5	Schedel	Vóór 1784
23	II	sk.4	Schedel	Vóór 1784
24	II	sk.4	Ribben + wervels	Vóór 1784
25	II	sk.4	L-dijbeen	Vóór 1784
26	II	sk.4	R-dijbeen	Vóór 1784
27	II	sk.4	R-hand	Vóór 1784
28	II	sk.4	L-arm	Vóór 1784
29	II	sk.4	Rest bot	Vóór 1784
32	III	36	AW met radstempel	13 ^{de} -15 ^{de} eeuw
41	III	26	Natuursteen + mortel	/
42	III	26	Mortelbed van S26	/
43	III	36	Monster van mortel(bed)	/
51	III	46	NS blok + mortel	/
52	III	46	Monster van gele zandmortel	/
53	III	Onder S26 en S36	Monster van bruingele compacte ZL	/

• **Sleuf Noord**

VONDST	VLAK	SPOOR	INHOUD	DATERING
9	I	sk. 3	Kleine botjes	Vóór 1784
39	I	losse vondsten	AW + nagels	/
44	III	losse vondsten	Nagels, tegels	/

• **Koor put Noord**

VONDST	VLAK	SPOOR	INHOUD	DATERING
45	I	bij verdiepen	Nagels + AW	/
46	II	44	Nagels	/
47	II	45	Houtkist?	/
48	II	45	Botmateriaal	Vóór 1784

• **Koor put Zuid**

VONDST	VLAK	SPOOR	INHOUD	DATERING
40	I	31	BS + mortel	/
54	II	Sk.7	Wervels	Vóór 1784
55	II	Sk.7	L-heupbeen	Vóór 1784
56	II	Sk.7	R-heupbeen	Vóór 1784
57	II	Sk.7	L-dij-, scheen-, en kuitbeen + 1 voetbeen en 2 vingerkootjes	Vóór 1784
58	II	Sk.7	R-dij, scheen- en kuitbeen	Vóór 1784
59	II	Sk.7	Nagels	/
60	II	48	Houtresten van kist	/
61	II	Sk.6	R-hand	Vóór 1784
62	II	47	Aw	/
63	II	Sk.6	L-voet	Vóór 1784
64	II	Sk.6	R-voet	Vóór 1784
65	II	Sk.6	L-dij-, kuit-, scheen-, en heupbeen	Vóór 1784

66	II	Sk.6	R- dij-, kuit-, scheen-, en heupbeen	Vóór 1784
67	II	Sk.6	Ribben en wervels	Vóór 1784
68	II	Sk.6	R-onderarm	Vóór 1784
69	II	Sk.6	Schedel	Vóór 1784
70	II	Sk.6	Losse botten	Vóór 1784

9.3. Inventaris van de foto's

- **Algemeen**

FOTONUMMER	AANTAL FOTO'S
SPLK10 – buitenkant kerk	35
SPLK10 - crypte onder koor	30
SPLK10 – tegelvloer koor put N	2
SPLK10 – tegelvloer koor put Z	3
SPLK10 – Z-buitenmuur koor	3
SPLK10 - tegelvloer	43
SPLK10 – VNR.32 uit S36	10

- **Overzichtsfoto's**

FOTONUMMER	AANTAL FOTO'S
SPLK10 – koor put N – vlak I	6
SPLK10 – koor put N – vlak II	7
SPLK10 – koor put N – vlak III	4
SPLK10 – koor put Z – vlak I	7
SPLK10 – koor put Z – vlak II	34
SPLK10 – koor put Z – vlak III	16
SPLK10 - put N - vlak I	14
SPLK10 - put N - vlak II	12
SPLK10 - put N - vlak III	14
SPLK10 - put O - vlak I	5
SPLK10 - put O - vlak II	29
SPLK10 - put O - vlak III	14
SPLK10 - put W - vlak I	8
SPLK10 - put W - vlak II	10
SPLK10 - put Z - vlak I	14
SPLK10 - put Z - vlak II	19
SPLK10 - put Z - vlak III	7
SPLK10 – sleuf N	40
SPLK10 – sleuf Z	21

- **Profielfoto's**

FOTONUMMER	AANTAL FOTO'S
SPLK10 - Koor put N - noordprofiel	6
SPLK10 - Koor put N - oostprofiel	6
SPLK10 - Koor put Z - noordprofiel	4
SPLK10 - Koor put Z - oostprofiel	4
SPLK10 - Koor put Z - zuidprofiel	7

SPLK10 – put N - noordprofiel	6
SPLK10 – put N - oostprofiel	10
SPLK10 – put N - westprofiel	10
SPLK10 – put O - noordprofiel	8
SPLK10 – put O - oostprofiel	14
SPLK10 – put O - westprofiel	5
SPLK10 - put W - noordprofiel	9
SPLK10 - put W - oostprofiel	3
SPLK10 - put W - westprofiel	6
SPLK10 - put W - zuidprofiel	5
SPLK10 - put Z - noordprofiel	3
SPLK10 - put Z - oostprofiel	3
SPLK10 - put Z - westprofiel	2
SPLK10 - put Z - zuidprofiel	30

- **Spoorfoto's**

FOTONUMMER	AANTAL FOTO'S
SPLK10 – S1 (put W vlak I)	3
SPLK10 – S2 (put W vlak I)	2
SPLK10 – S3 (put W vlak I)	2
SPLK10 – S4 (put W vlak I)	2
SPLK10 – S5 (put Z vlak I)	5
SPLK10 – S6 (put Z vlak I)	4
SPLK10 – S7 (put Z vlak I)	21
SPLK10 – S8 (put Z vlak I)	7
SPLK10 – S9 (sleuf Z)	23
SPLK10 – S10 (sleuf Z)	3
SPLK10 – S11 (sleuf Z)	3
SPLK10 – S12 (sleuf Z)	3
SPLK10 – S13 (put W vlak II)	5
SPLK10 – S14 (sleuf N)	13
SPLK10 – S15 (sleuf N)	14
SPLK10 – S16 (put N vlak I)	5
SPLK10 – S17 (put N vlak I)	5
SPLK10 – S18 (put N vlak I)	5
SPLK10 – S19 (put N vlak I)	3
SPLK10 – S20 (sleuf N)	4
SPLK10 - S21 (put N vlak I)	6
SPLK10 - S22 (sleuf N)	5
SPLK10 - S23 (sleuf N)	5
SPLK10 - S24 (put O vlak I)	8
SPLK10 - S25 (put O vlak I)	8
SPLK10 - S26 (put N vlak II)	10
SPLK10 - S27 (sleuf N)	4

SPLK10 - S28 (sleuf N)	6
SPLK10 - S29 (sleuf N)	4
SPLK10 – S30 (sleuf N)	6
SPLK10 – S31 (koor put Z vlak I)	3
SPLK10 – S32 (put N vlak II)	3
SPLK10 – S33 (put N vlak II)	3
SPLK10 – S34 (put N vlak II)	4
SPLK10 – S35 (put N vlak II)	3
SPLK10 – S36 (put N vlak II)	8
SPLK10 – S37 (sleuf N)	9
SPLK10 – S38 (put O vlak II)	4
SPLK10 – S39 (put O vlak II)	3
SPLK10 – S40 (put O vlak II)	10
SPLK10 – S41 en 42 (put O vlak III)	3
SPLK10 – S43 (koor put N vlak I)	5
SPLK10 – S44 en 45 (koor put N vlak II)	7
SPLK10 – S46 (put N vlak III)	14
SPLK10 – S47 (koor put Z vlak II)	33
SPLK10 – S48 (koor put Z vlak II)	33
SPLK10 – S49 (koor put Z vlak II)	33
SPLK10 – S50 (koor put Z vlak II)	33
SPLK10 – S51 (koor put Z vlak II)	33
SPLK10 – S52 (koor put Z vlak II)	33
SPLK10 – S53 (koor put Z vlak II)	33
SPLK10 – S54 (koor put Z vlak III)	16
SPLK10 – S55 (koor put Z vlak III)	16
SPLK10 – S56 (koor put Z vlak III)	16
SPLK10 – skelet 1 (put Z vlak II)	22
SPLK10 – skelet 2 (put N vlak I)	19
SPLK10 – skelet 3 (sleuf N)	7
SPLK10 – skelet 4 (put N vlak II)	9
SPLK10 – skelet 5 (put N vlak II)	6
SPLK10 – skelet 6 (koor put Z vlak II)	33
SPLK10 – skelet 7 (koor put Z vlak II)	33

- **Put N**

FOTONUMMER	AANTAL FOTO'S
SPLK10 - put N - vlak I	14
SPLK10 - put N - vlak II	12
SPLK10 - put N - vlak III	14
SPLK10 – put N - noordprofiel	6
SPLK10 – put N - oostprofiel	10
SPLK10 – put N - westprofiel	10
SPLK10 – S16 (put N vlak I)	5

SPLK10 – S17 (put N vlak I)	5
SPLK10 – S18 (put N vlak I)	5
SPLK10 – S19 (put N vlak I)	3
SPLK10 - S21 (put N vlak I)	6
SPLK10 - S26 (put N vlak II)	10
SPLK10 – S32 (put N vlak II)	3
SPLK10 – S33 (put N vlak II)	3
SPLK10 – S34 (put N vlak II)	4
SPLK10 – S35 (put N vlak II)	3
SPLK10 – S36 (put N vlak II)	8
SPLK10 – S46 (put N vlak III)	14
SPLK10 – skelet 2 (put N vlak I)	19
SPLK10 – skelet 4 (put N vlak II)	9
SPLK10 – skelet 5 (put N vlak II)	6

9.4. Inventaris van de tekeningen

Tekeningnummer	schaal	inhoud
1	1/20	GP westput vlak I + GP zuidput vlak I en zuidsleuf
2	1/20	GP noordsleuf ten westen van noordput
3	1/20	GP noordput vlak I en noordsleuf ten oosten van noordput + noordput vlak III
4	1/20	GP noordsleuf ten oosten van noordput (rond NO zuil)
5	1/20	GP oostput vlak I
6	1/20	GP oostput vlak II
7	1/20	GP oostput vlak III
8	1/20	GP noordput koor vlak I en II + zuidput koor vlak I, III en vlak II op 1/10 (skelet 6 en 7)
9	1/10	GP noordput vlak II (skelet 2, 4 en 5) + GP zuidput vlak II (skelet 1)
10	1/20	Noord-, oost- en west-profiel van noordput Noord- en westprofiel van westput
11	1/20	Zuid-, noord en oostprofiel zuidput
12	1/20	Noord- en westprofiel van oostput + zuidprofiel van zuidput koor
13	1/20	Noord- en oostprofiel van noordput koor